

MIÉRT NINCSENEK, S VAJON LESZNEK-E ISKOLAI KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOK?

MAJKÓ KATALIN

A 70-es évek második felében, amikor a magyar könyvtárosokat az ISBD szabványok adaptációjának és majdani gyakorlati alkalmazásának kérdései foglalkoztatták, az alsó- és középfokú oktatási intézményekben új nevelési és oktatási terv bevezetésére került sor. A tanterv készítői számára nyilvánvaló volt, hogy az oktatás minőségi megújulása az eddigiektől eltérő tanulási, tanítási stratégiát kíván, hogy az egykönyvűségre, a prelegációra épülő tanítás helyett a tanulókat az önálló ismeretszerzésre és önálló véleményalkotásra kell megtanítani. Az általános iskolai tanterv – bár egyes elemeit sok kritika érte könyvtárosok és pedagógusok részéről egyaránt, és jelenleg már a korrekciója folyik – a magyar tantervek közül első ízben (e lap hasábjain már elemzett módon és mértékben) a könyv és könyvtárhasználati ismeretek megtanítását követelményként szabta meg. E tényből következett, hogy az iskolai könyvtárak ügye néhány korszerűen gondolkodó pedagógus és könyvtáros ügyéből a könyvtár- és oktatásügy egyik központi kérdésévé vált.

Ekkor döbrentünk rá legtöbben, hogy míg a fejlett oktatás- és könyvtárügygel rendelkező országokban az iskolák nagy részében a könyvtár a dokumentumtípusok széles skáláját gyűjtő és felhasználását biztosító forrásközponttá fejlődött, addig nálunk a hagyományos könyvtár kialakítására is alig volt példa. S ha voltak is iskolai könyvtárak, kivételnek számított az, amelyik képes volt betölteni a kutatómunka műhelyének szerepét. Ezeket a könyvtárakat ugyanis a jelenlegi feladatmeghatározásoktól eltérő funkcióval, a tanórán *kívüli* nevelés, az olvasástanítás megszerettetése céljából hozták létre. Ez a gyűjtemények összetételétől kezdve a könyvtári munka minden részét befolyásolta. S miközben a pedagógusok figyelmét az új tanterv és a hozzá kapcsolódó új tankönyvek oktatásban való alkalmazása kötötte le, a könyvtárosok körében élénk vita kezdődött az iskolai könyvtárak helyzetéről, megváltozott feladatairól. Hosszú ideig egyetlen dolog látszott biztosnak, mégpedig az, hogy a könyvtár szerepe az oktatásban megváltozott, minden tantárgy tanításában segítenie kell a tanulók önálló feladatmegoldását és önképzését és meg kell oldani a tanulók könyvtárhasználati képzését. A sürgető feladat s a mielőbbi megoldás reménye, összefonódva más könyvtári, közművelődési, oktatásügyi kérdésekkel a szervezeti megoldások változatos skáláját hozta létre. Szinte megýenként eltérő módon és gyakran feszültségekkel terhes körülmények között szervezödték a hálózati központok, ÁMK-k, a kettős funkciójú könyvtárak és a körülöttük folyó vitában csak lassan tisztázódott az egyes könyvtártípusok feladata a tanulók könyvtárhasználóvá való nevelésében. Ezek a körülmények természetesen elvonták a figyelmet a könyvtárak feltáró munkájáról is.

A végre tisztázódó funkciójú és funkcióinak megfelelni nem tudó könyvtárakat eközben egyre több kritika érte. Feltárták személyi, elhelyezésmeni hiányosságait, az átlományok rendezetlenségét; a használhatóságot minimumra csökkentő feltárás hiányáról azonban csak az általánosság szintjén esett szó. Nem lehetett ez másként, hiszen alig volt olyan iskolai könyvtár, amely legalább könyvállományát katalógusokkal több szempontúan feltárta volna, s ezért a társadalmi munkában dolgozó, vagy néhány órában foglalkoztatott, könyvtárosi képesítéssel nem rendelkező iskolai könyvtárosokat hibáztatni aligha lehet. Az iskolákban a „hagyományos” könyvtárhasználat valóban nem tételezte fel a katalógusok létét s a központi igényt megfogalmazó, az akkor még hálózati központi szerepkörével bírkózó OPKM sem fogalmazta meg egyértelműen e munkaterülettel kapcsolatos elképzeléseit. Nem látva a jövő útját, alkalmazkodott a jelen igényeihez, (és talán a rendelkezésre álló munkaerőkapacitáshoz) hol a katalógusok szükségtelenségét hangsúlyozta, hol leíró katalógus szerkesztését ajánlotta. Később, az új tantervi követelmények hatására kiadott 128/1981/MK.16/MM utasítás legalább szakkatalógus létét kívánja meg az iskolákban. Nem meglepő, hogy ekkora zűrzavarban kevés olyan könyvtáros akadt, aki mindentől függetlenül magát, szerkesztette katalógusait.

Szarkasztikusan megjegyezhetjük, hogy az új szabványok megjelenése az iskolai könyvtárosokat alig, de inkább mondhatjuk, hogy egyáltalán nem érintette. Nem tudták kiszámítani, hogy az új szabványoknak lesz-e majd hatása mindennapi munkájukra. Anynyira nem, hogy az OPI és a közben koordinációs központtá előlépett OPKM, vagy az egyes hálózati központok tanfolyamai, amelyek az új szabványok bevezetését szolgálták volna, nagyrészt hatástalanok maradtak, legfeljebb néhány tanfolyamot végzett kollégát ösztönöztek arra, hogy saját könyvtárában megkezdjék az alapkatalógusok építését. Az iskolai könyvtárosok többségének munkájában azonban változást nem hozott.

Ahhoz, hogy a katalógizáló munka az érdeklődés periferiájáról a középpont felé közzelítsen, több tényező kedvező alakulására volt szükség. A 128/1981/MK.16/MM számú utasítás, a tervtanulmányként, de mégiscsak napvilágot látott iskolai könyvtári fejlesztési útmutató (KÉN 1984/3.) már nemcsak tartalmilag, az oktatás szükségleteihez igazodó, a dokumentumtípusok széles skáláját magában foglaló gyűjtemények létrehozását kívánja meg, hanem az információszolgáltatás alapvető eszközét jelentő katalógusok kialakítását is előírja. Eszerint egyöntetűen minden iskolai könyvtárnak rendelkezni kell alapkatalógusokkal, raktári kartotékokkal, leíró és a tárgyi feltárást biztosító szakkatalógussal.

A központi kívánalmakat felerősítette, hogy a tankönyvek sugallatára, továbbképzések eredményeként, fokozatosan szaporodott azon pedagógusok száma, akik a könyvtárhasználatát feltételező feladatokat adtak a tanulóknak, és könyvtárhasználatra épülő órákat szerettek volna tartani az iskola könyvtárában. Hatalmas erőfeszítésekre kényszerítve ezzel a könyvtárost, akitől a könyvtárhasználat barátkozó pedagógus és tanulója egyszerre szeretne éppen a pókokról tanulva, pókokról könyvet, diakepet, folyóiratcikket, vagy a barokk összefoglaló órához világi és egyházi zenét, középületről, lakóházról fotót, vagy éppen verset, prédikációrészletet és ki tudja, még mi mindent. Es a kérések hatására központi előírások nélkül is tudja már a könyvtáros, hogy akkor állhatna a helyzet magaslátán és könyvtárának használhatóságát az biztosítaná a legjobban, ha a könyvtárban (is-

kolában) található minden dokumentumot analitikusan feltáró integrált katalógusokkal rendelkezne.

Azt is tudjuk már, hogy az oktatást jobban szolgálná, ha a tartalmi feltárás a tantárgyak szerkezetéhez az ETO-nál jobban igazodó tárgyszavas katalógusokban történne. Ez lehetne később a számítógépes feltárás alapja is. (Itt kell megjegyezni, hogy az iskolákban jelenleg található számítógépek a többszemponútú feltárássra, a katalógusproblémák megoldására nem alkalmasak.)

Kétségtelen, hogy álmaink megvalósulása felé talán az első és legfontosabb lépés, ha biztosan tudjuk, hogy mit akarunk. A következőkben azonban józanul számot kell vetni lehetőségeinkkel.

A 3539 általános iskolában 13 257 872 kötet könyv van, 308 függetlenített könyvtáros dolgozik. Az 553 középiskolában 6 324 237 kötet könyv van, és 251 a főhivatású könyvtárosok száma. A 266 szakmunkásképzőben 1 857 588 kötet könyvet őriznek, a főfoglalkozású könyvtárosok száma 136.

Az iskolai könyvtárosok közül 816 főnek van egyetemi vagy főiskolai képesítése, 1585 fő alapfokú tanfolyamot végzett, 1551 fő semmiféle könyvtárosi képesítéssel nem rendelkezik.

A fentiekből következik, hogy az iskolák önerejükben még a rekatalógizálásra váró könyvvállomány feldolgozására sem képesek, nemhogy minden dokumentumtípust analitikus tárgyszavas integrált katalógusokban tárják fel. Ügyszintén megállapítható, hogy azok a könyvtárak, amelyek a Könyvtárellátó szolgáltatásait nem veszik igénybe, szinte esélytelenek e munka elvégzésében. A körülményekből adódóan első lépcsőben a hagyományos könyvtári katalógusok szerkesztését kell megkezdeni, amely természetesen a könyvön kívüli ismerethordozókat is feltárhatja a lehetőségek szerint. A katalógusok szerkesztésének szakszerűtlenségében azonban nem tehetünk engedményeket.

Elsőként talán azon a kérdésen kellene elgondolkozni, hogy van-e reális lehetőség arra, hogy egyszerre, minden iskolában katalógusrendszer építését kezdjük meg. Ha a megoldhatatlan feladat okozta bénultságot oldani akarjuk, elvégezhető munkafolyamatokra kell bontanunk e kérdésben minden érdekelt fél feladatát.

A középiskolákban, a báziskönyvtárakban, a kettős funkciójú könyvtárakban, az ÁMK-kban, és a függetlenített könyvtárost foglalkoztató intézményekben, valamint a központi ellátásban részesülő iskolákban az állomány megtisztítása, rendbetétele után haldéktalanul meg kell kezdeni a katalógizálást. Azokban az iskolákban, ahol a fejlesztési útmutató nem irányozza elő a jövőben sem függetlenített könyvtáros alkalmazását (8 tanulócsoporthoz vagy kevesebb esetén), raktári kartoték készítését kellene csak tervezni. A többi iskolában a raktári kartotékok elkészülése után a további cédulahiány növelését kell elkerülni. Legalább gyűjteni kell a beszerzett könyvek és az egyéb médiák katalóguskartonjait.

A sok megyében még csak szerveződő, de reméljük, fokozatosan megerősödő hálózati központokra hárul, a munkák szervezése, szakmai irányítása. A hálózati központok, alközpontok szervezettsége megyénként nagyon különböző és a munkaerők száma is változó, emiatt a munkák ütemezését csak megyénként lehet elvégezni. De mindenképpen iskolánként kell felmérni az elmaradást, és iskolánként kell tervet készíteni a katalógizáló

munkára is. Tanfolyamokon, munkaközösségi foglalkozásokon fel kell készíteni a könyvtárosokat a rájuk háruló munkára. Nevezetesen: meg kell tanítani őket a katalóguscédulák megrendelésére, a raktári kartotékok elkészítésére és majd csak a későbbiekben (egy központilag elkészített osztólap-garnitúra elkészültekor) a katalógusrendszer kialakítására és a cédulák besorolására. A katalógusszerkesztési házi szabályzat elkészítésére iskolatípusonként mintát kell adni. A folyamatos helyszíni segítségnyújtás természetesen nem kerülhető el. A rekatalogizálandó állomány felszámolására célszerű volna a hálózati központokban katalóguscédula-sokszorosító berendezéseket vásárolni. Ugyancsak a hálózati központokra hárul a későbbiekben részletezett középiskolai rekatalogizálási akció lebonyolítása is.

A fent vázolt munkák, optimális körülmények között is, több évig tarthatnak. Mivel az általános iskolákban az oktatáshoz nélkülözhetetlen törzsanyag iskolánként nem lehet különböző, az átmeneti időszak nehézségeinek megkönnyítésére az OPKM kötetkatalógus elkészítését tervezi.

A középiskolákban az oktatás rendkívül változatos formái jöttek létre az elmúlt 40 évben. Ez a körülmény a történeti okokból is különböző gyűjteményeket még színesebbé tette. Komoly gondot jelent azonban, hogy ezek a könyvtárak – tisztelet a kivételnek – nemcsak katalógusokkal, de más feltáró eszközökkel sem rendelkeznek. Ritkaság, ha megvan az *Új Könyvek* vagy az *MNB*. Ennek következtében az elmélyült szakmai ismereteket kívánó időigényes egyedi feldolgozás lenne a lehetséges megoldás, de erre az ismert személyi feltételek mellett nincs mód. A középiskoláknak az általános iskolákhoz képest kevés száma lehetőséget nyújt arra, hogy a Könyvtárellátó és az OPKM kísérletképpen rekatalogizáló akciót szervezzon. Az akció keretében (időben visszafelé haladva) a könyvtárak egy külön erre a célra készült jegyzéken megrendelhetik az *Új Könyvekben* „I” minősítést kapott könyvek katalóguscéduláit. Tudjuk, hogy ezek a könyvek csak töredékét teszik ki a középiskolákban található állománynak, s hogy a régi címleírási szabvány szerint készült cédulák egy részét meg kell „fejteni”, mégis úgy gondoljuk, jelentős segítséget ad ez az akció a hiányzó cédulák pótlásához.

Az iskolai könyvtárak kialakításáért a könyvtáros szakma majd minden területe felelősséget érez, és kész az együttműködésre.

A megyei tanfolyamok eredményes lebonyolításához az OSZK-KMK a megyei előadók képzésére tanfolyamot szervezett. A továbbadást és az önálló tanulást segítheti a Pest Megyei Pedagógus Továbbképző által készített programozott feladatgyűjtemény is.

A mindennapi gyakorlati munka elősegítésére pedig az OPKM, az OSZK-KMK és a Könyvtárellátó a kiskönyvtárak, így az iskolai könyvtárak katalógusszerkesztő munkáját segítő útmutatót jelentet meg. Általános- és középiskolai osztólap-garnitúra közreadását tervezi az OPKM és a Könyvtárellátó.

Végezetül megjegyezzük, hogy az 1986–87-es tanévben az iskolai könyvtárak főfeladatának a katalogizálásra való felkészülést tartjuk. A katalógusok szerkesztésekor pedig mindenkor az érvényben lévő szabványok az iránymutatók az iskolákban is. Indokolja ezt az is, hogy egyre gyakoribbak a közművelődési könyvtárakkal való találkozási pontok. Az iskolai könyvtárnak a gyűjtemény összetételében és használatában kell különböznie a többi könyvtártípustól, nem pedig szakmai rendjében.